
ÚJKOR

Oroszország térképekben

2017-ben jelent meg *Alekszej Jurjevics Golubkov* forrásgyűjteménye a „Cárságtól a birodalomig. Oroszország térképei” címmel. A 168 oldalas könyvet 15 fejezetre osztották, ami összesen 40 darab térképet tartalmaz. Orosz viszonylatban kis példányszámban jelent meg (3050 darab készült belőle), ami köszönhető a borsos árának is.

A könyv egy bevezetőből áll, ezt követően megmutat minden egyes térképet, amelyet a források elemzése követ. Először a szerzőről, vagy az atlasz készítőjéről tesz említést, majd a térképről is ír pár általános gondolatot. Ezután kezd az alkotások részletes elemzésébe. A mű célja, hogy különböző külföldi térképészek műveinek reprezentálásával mutassa be Oroszország területi fejlődését az 1500-as évek elejétől egészen a XVIII. század elejéig.

Az első térkép, *Russiae, Moscoviae et Tartariae Descriptio*, ami *Abraham Ortelius* atlaszában jelent meg 1595 körül. A korszak kartográfiai szokásához hasonlóan nemcsak és kizárólag a területek és neveik jelennek meg, hanem az adott régiókról alkotott elképzelések, ismeretek, illetve politikai tartalmak is. A bal felső sarokban látható IV. Iván képe, megjelenik a belső-ázsiai térség tatárokkal, tevekarávánokkal, sőt az alján egy táblázat is található, ahol az orosz, angol és spanyol mérföldet hasonlítja össze. A fejezet további részében két másik térképet láthatunk: az első *Tartariae* címmel Tatárföldet mutatja be. IV. Iván itt is megjelenik, ő maga szimbolizálja Moszkóviát, mint egy igazi despota uralkodó. Ugyanakkor magát a tatár kánt is rárajzolták. A két figura közötti magasságbeli különbség is jól szimbolizálja, hogy erre az időszakra mennyire meggyengültek a tatárok. Külön érdekessége, hogy megjelenik a térképen Japán és Amerika nyugati fele. Az első két térképpel ellentétben a harmadik már pon-

tosabban ábrázolja a térséget. A *Pontus Euxinus* nevet viselő rajz a Fekete-tenger és környékét hivatott megfesteni. Jól látszik, hogy a korszakban már milyen jól ismerték a térséget, hiszen közel azonos a mai ábrázolásával.

A negyedik fejezet első térképe *Tartaria*-t mutatja be, azaz újra a Tatár földet. A XVII. század elején, Jodocus Hondius térképén, szemben az első fejezetben találhatóval, Japánt már nem tünteti fel, megjelenik ugyanakkor a Koreai-félsziget. A másik érdekessége a jól körülhatárolt színekkel jelzett területek. A rózsaszínnel színezett rész, amely Európát jelöli, csupán a mai Totyma városáig tart. Az ettől keletre található területet már nem tekintették Európa részének a térkép alapján. Még az a Nyizsnyij Novgorod sem tartozott Európához ez alapján, amely pár éven belül meghatározó szerepet fog játszani az ország történetében. A fejezet második térképe, amelyet 1633-ban készítettek, már sokkalta hűbben ábrázolja Oroszországot. A bal szélén látható a munka neve: *Novissima Russiae Tabula*, fölötte pedig az ország szimbólumának számító kétfejű sas. Oroszország keresztény világhoz tartozását jelzi a kereszttel ellátott korona, amit őt, orosz ruhába öltözött férfi tart.

A nyolcadik fejezet első térképét szintén a *Tabula Russiae*-nak nevezték el és a Visscher családtól származik. Három dolog miatt véltük úgy, hogy külön kiemelendő a többi alkotás közül. 1) A bal sarkában található névtábla, illetve a rajtuk álló emberek. Az eddigi bojárokkal ellentétben itt egyszerű, moszkvai embereket láthatunk. Ugyanakkor itt is megjelenik a lőfegyver, ami már meghatározó volt a XVII. századi Oroszországban is. A jobboldali férfi kezében egy pajszt fedezhetünk fel rajta a címerállattal, a kétfejű sassal. 2) Baloldalt felül a sarokban található Moszkva térképe. Ennek a címe igazán figyelemfelkeltő: „*Celeberrima ingens et imperialis civitas Moscuæ*”, azaz Moszkva a szerfelett népes és birodalmi város. Egyrészt jól látszik, hogy a legelső Moszkva ábrázoláshoz képest jócskán megnőtt a város alapterülete (igaz ez az előző fejezetben lévő térképen is látható volt). Másrészt a művet a XVII. század közepére lehet datálni, emiatt különösen érdekes a birodalmi jelző. Nem kívánunk különbséget tenni a „царь” (cár) és az „император” szó között. Meg szeretnénk

viszont jegyezni, hogy több mint ötven évvel azelőtt, mikor I. (Nagy) Péter 1721-ben hivatalosan is felvette volna a császári (imperator) megnevezést, nyugati szerzők már ezzel a titulussal illeték az ország fővárosát. 3) A jobb szélén látható különböző rajzok egyes városokról adnak képet. Megjelenik az „Iván-város”, Arhangelszk városa, a Kreml (itt újfent császári címmel nevezi meg az erődítményt). Ezenfelül van két rajz Oroszországban jellegzetes épületekről is. Az egyik egy malom (ez szimbolizálhatja az ország egyik fő exportcikkét előállító területet, a mezőgazdaságot), míg a másik egy Hypocaustum. Utóbbi esetében természetesen nem a római lakóházakban fellelhető fűtésrendszerre gondolt a szerző. A kép alapján az orosz баня-ra, azaz fürdőházra akart asszociálni. Ez a *bánya* olyannyira jellegzetes volt az oroszoknál, hogy még a Kaliforniában található Fort Ross erőd mellé is építettek egyet.

A tizenegyedik fejezetben *Nova Europae Descriptio* című térképpel találkozhatunk, ami Frederick de Witt munkásságaként született meg a XVII. század második felében. A képen jól elhatárolható Oroszország a többi államtól. Ami miatt különlegesen érdekes a térkép, az a két oldalán található rajzok. Mind a bal-, mind a jobb felén a korszak legmeghatározóbb uralkodóiról található egy lista. A moszkvai nagyfejedelem olyan királyok és fejedelmek között szerepel, mint például: a római pápa, a svéd, a spanyol, a dán király, a német-római császár, a lengyel, vagy a francia király. Frederick de Witt ezzel akarhatta szimbolizálni, hogy Moszkóvia fejedelme ugyanolyan rangos uralkodó, akár csak a kortársai. A szerző szintén feltűnteti a különbséget a nyugat- és a kelet-európai fauna között. Utóbbi térségben láthatóan sokkalta nagyobb erdőségek találhatók, mint nyugaton.

A fejezet következő térképének már a megnevezése is érdekességet rejt magában: *Imperii Russici sive Moscoviae*. A XVII. századi szerző ugyan még találkozott életében I. (Nagy) Péterrel, de azelőtt meghalt mielőtt az orosz cár regnálása alatt kikiáltották volna az Oroszországi Birodalom létrejöttét. Ennek ellenére már úgy tekint az államra, mint egy birodalomra. Ez két okból lehetséges: 1) Oroszország területe olyan nagy lett a keleti, szibériai terjeszkedésnek

köszönhetően, hogy már birodalomnak lehet nevezni, 2) a szerző a cári cím etimológiájából indul ki, ami eredetileg a császárt jelentette. Szintén felfigyelhetünk itt is az ország közigazgatási rendszerére, mivel külön színnel jelöli az egyes tartományokat. Ez alapján megállapítható, hogy a térkép a XVIII. század előtt készült, mivel Szent-Pétervár és környéke még a svéd koronához tartozik. Külön érdekessége, hogy bejelöli a nagyobb városokat lakosságuk arányában, sőt még a falvakat és a fellegvárakat is. De nem csak a lakóhelyek jelennek meg, hanem a különböző egyházi központok: kolostorok, metropóliák stb.

Szintén ebben a fejezetben található egy újabb, az eddigiekhez képest talán a legrészletesebb térkép Moszkva városáról. A címe szerint, *Moscovia Urbs Metropolis totius Russiae Albae*, Moszkva, a teljes Fehér Rusznak a fővárosi rangú városa. Látható, hogy ezen a térképen még nem különültek el a keleti szlávok oroszokra, fehér-oroszokra és ukránokra. A kép bal alsó sarkában három, orosz ruhába öltözött férfi van, akik közül az egyik egy kanócos puskát tart a kezében. A közepén látható a Kreml, mellette a fallal körülvett Vörös Tér. Felfedezhetjük a IV. Iván uralkodása alatt épült Boldog Vazul-székesegyházat azzal a hellyel, ahol a cári ukázokat hirdették ki, illetve a mai GUM helyén álló kereskedősorokat is. A Kitaj-gorodon kívüli területen két fürdőházat is találhatunk. Utóbbi városrészen belül állt az orosz kereskedőktől elkülönített, kifejezetten külföldi kalmárok számára fenntartott tér. A külső kerületben lehet látni azt a kertet, ahol nemcsak vásárokat tartottak, de a nyilvános kivégzéseket is ott hajtották végre, egészen Jemeljan Pugacsov 1775-ös kivégzéséig.

Az utolsó előtti fejezetben egyetlen egy térkép van, amit Giacomo Cantellihez lehet kötni. A *La Gran Tartaria* megnevezés is mutatja, hogy az alkotás Ázsia keleti felével foglalkozik. Az 1683-ban készült térképen szépen kirajzolódnak a különböző államok, de nemcsak a Tatár-földre tartozók, hanem még Kína, Tibet, sőt India északnyugati része is a Mogul Birodalommal. A kötet szerkesztője ugyan nem tér rá ki, de a térkép maga hibás. Amennyiben egy 1683-as állapotot ábrázol, úgy Giacomo Cantelli da Vignola-nak figyelembe kellett volna venni, hogy a XVII. század végéig az oroszok nagyjából Kamcsat-

káig eljutottak.¹ Nem jelennek meg például az orosz erődítmények, annak ellenére, hogy részletesen bejelöli a különböző településeket. Ennek oka lehet, hogy a külföldiek szerint ez a terület még nem volt szerves része az orosz államnak.

Az utolsó, tizenötödik fejezet egy olasz, Vincenzo Maria Coronelli munkásságának van szentelve. Három térképet tartalmaz, melyek közül a harmadik a legérdekesebb. A címe alapján, *Moscovia parte Orientale*, Oroszország keleti részét láthatjuk. A legelső és legszembevetőbb dolog a már említett településhálózat ritkasága. A legsűrűbben lakott terület a Volga-folyó déli folyásánál volt található. A kötet összeállítója szerint különösen említésre méltóak a különböző miniatúrák, melyek segítségével megismerhetjük a térség népességének életmódját. A könyv szerkesztője megjegyzi ugyanakkor, hogy valószínűleg a területről alkotott kevés ismeretét próbálta meg kipótolni. A kis rajzokon megjelennek a tevekaravánok, a nomád életmód stb.

Erről a könyvről elmondható, hogy páratlan forrásgyűjteményről van szó. Kísérletet tesz, hogy bemutassa Oroszország területének a változását térképeken keresztül IV. Iván korától nagyjából I. Péterig. A térképek kronológiailag nagyjából sorrendben követik egymást, emiatt viszont nehezebb észrevenni a területgyarapodás menetét. Ennek ellenére kiválóan használható nem csak történészek számára. Kiváló forrásokat biztosít, hogy megvizsgáljuk a külföldiek Oroszországról alkotott képét. A hazai historiográfiában elsősorban visszaemlékezések, útinaplók, levelezések stb. alapján próbálták a magyar történészek rekonstruálni a külföldiek véleményét az országról és az oroszokról. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy a térképeken hogyan jelennek meg a keleti szlávok a különböző rajzokon: ábrázolják-e a szerzők a nyugati sztereotípiákat? A városhálózatokat összehasonlítva kirajzolódik az orosz expanzió iránya. Ha valaki Moszkva városának történetével foglalkozik szintén alkalmas a könyv, hogy megnézze, hogyan nézett ki és fejlődött a város a koraujkor folyamán. Kiválóan használható nyelvtörténészek számára. A legtöbb térkép

¹ Az Orosz Birodalom kialakulása (1533–1812). II. Bardócz Lászlóné [et al.]: Történelmi világtatlasz. Cartographia. Bp. 2005. 52/II.

nyelve latin, így elsősorban a klasszika-filológusok számára lehet érdekes, hogy a XV–XVII. századok folyamán egyes orosz városokat, tájegységeket hogyan írtak át latinra.

Véleményünk szerint a recenzált mű érdekes módon világítja meg Oroszország közel háromszáz évnyi történetét. Ezért nyugodtan tudjuk ajánlani nem csak történészek, de olyan laikusok számára is, akik új perspektívában kívánják megismerni az orosz állam történelmét.

Алексей Юревич Голубков (ред): От царства к империи. Карты России (А царсáгтól a birodalomig. Oroszország térképen). Издательский Дом Мещерякова. Москва. 2017.

Bencze András